

ТМ	Г. XXXIV	Бр. 4	Стр. 1277-1292	Ниш	октобар - децембар	2010.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 796.41-055.2:343.627

Прегледни чланак

Примљено: 24. 3. 2010.

Вишња Ђорђић
Универзитет у Новом Саду
Факултет спорта и физичког васпитања
Нови Сад

ДЕТИЊСТВО У ГИМНАСТИЧКОЈ САЛИ ИЛИ ЈОШ ЈЕДНОМ О ЗЛОУПОТРЕБИ ДЕЦЕ

Резиме

Врхунски спорт одавно је постао медијски и комерцијално најатрактивнији вид спорта. Да би се достигао елитни такмичарски ниво, неопходно је најмање 10 година посвећеног и интензивног тренинга у одабраном спорту. Женска спортска гимнастика спада у спортове ране специјализације, где се такмичарски зенит очекује између 16. и 18. године. Заправо се ради о децјем спорту, у пуном смислу те речи, па се с правом намећу бројне етичке дилеме у вези са децјим правима и могућом злоупотребом деце у спортском контексту. У раду се анализирају различити аспекти злоупотребе деце у женској спортској гимнастички, од економске експлоатације, преко физичког и емоционалног злостављања, до ускраћивања права на нормално одрастање и школовање. Идентификација могућих злоупотреба деце и дефинисање одговорности свих учесника, први је корак ка хуманизацији бављења деце врхунским спортом.

Кључне речи: врхунски спорт, деца, женска спортска гимнастика, злостављање деце, децја права

ДЕЦА У ВРХУНСКОМ СПОРТУ

Бављење спортом (и физичким васпитањем) представља, према УНЕСКО-овој међународној повељи о физичком васпитању и спорту (International Charter of Physical Education and Sport 1978), *основно* људско право и од кључног је значаја за пуни развој личности. Постојећа истраживања указују да спорт и физичка активност могу

visnja@uns.ac.rs

имати веома позитиван утицај на физичко и ментално здравље жена, образовање и интелектуални развој, те социјалну инклузију (Bailey 2004; *Physical activity and sport in the lives of girls* 1997).

Међутим, развојне импликације спорта у великој мери зависе од услова под којима се бављење спортом одвија, при чему се као реалност мора прихватити чињеница да за поједину децу укљученост у рани интензивни тренинг носи ризик од угрожавања њихових људских права (Farstad 2007).

Према грубој процени Давида (David 2005) око 70% деце укључене у такмичарски спорт има много користи и оснажено је својом спортском активношћу; око 20% су потенцијално у ризику од различитих типова злоупотребе, насиља и/или експлоатације, а 10% су жртве неке врсте кршења њихових људских права.

„У светлу незапамћеног броја деце која се баве такмичарским спортом, чак и ако је само 1% њих жртва неке врсте злоупотребе, то и даље представља, на светском нивоу, десетине хиљада младих спортиста сваке године“. (David 2005, 7).

Посебно ризичну групу несумњиво чине спортови за које је типична рана специјализација, попут гимнастике, уметничког клизања или скокова у воду. Селек (Selleck 2007) наводи да би се већина деце, када би могла да бирају одлучила за бављење већим бројем спортова. Обично су одрасли – тренери и родитељи, ти који усмеравају децу на посвећени тренинг у једном спорту, што је у потпуној супротности са основним правилом дечјег спорта да учествовање деце у спорту мора бити унутрашње мотивисано.

Укљученост деце у врхунски спорт покреће питања из три перспективе: 1) Да ли су деца у стању да сагледају све ризике повезане са врхунским спортом и да с тим у вези доносе компетентне одлуке? 2) Да ли бављење врхунским спортом носи специфичан или додатни ризик по децу, у поређењу са одраслим особама? 3) Да ли је неопходно посебно заштитити децу од родитеља, тренера и других одраслих особа у позицији моћи, које могу угрозити права детета у врхунском спорту? (Farstad 2007).

Иако се често истиче да врхунски спорт одговара потребама и жељама деце, у ствари, сувише често постоји да би задовољио одрасле, истиче Давид (2005).

„Чак и више од својих вршњака, деца укључена у такмичарски спорт, расту у свету којим доминирају одрасли, са мало простора за слободу, самоиницијативу и креативност“. (David 2005, 35).

Свет врхунске женске спортске гимнастике јесте свет девојчица које одрастају у гимнастичкој сали, вођене чврстом руком тренера, често одвојене од родитеља и/или под притиском њихових очекивања.

Од тренутка када је четрнаестогодишња Нађа Команечи, на олимпијским играма у Монреалу 1976. године, прославила прву десетку у историји гимнастике, машући крпеним медом, јавност се поделила на оне који величају умеће и виртуозност малих шампионки, и оне који се питају колика је, заправо, цена њиховог успеха?

Овај рад је прилог постојећој полемици.

ЕЛИТНА ЖЕНСКА СПОРТСКА ГИМНАСТИКА: РЕЗЕРВИСАНО ЗА ДЕВОЈЧИЦЕ

Међународна гимнастичка федерација (Fédération Internationale de Gymnastique, скр. FIG) је најстарија спортска федерација на свету. Обухвата око 50 милиона регистрованих такмичара и 129 придружених федерација. Само у САД има преко 5 милиона гимнастичара старијих од 6 година, од чега су 76% жене (USA Gymnastics). Према истом извору, међу редовним вежбачицама (такмичаркама) чак 85% је млађе од 15 година. Спортска гимнастика се сматра „краљицом такмичарских дисциплина“ унутар FIG, а посебну популарност достиже за време олимпијских игара. Према подацима FIG из 2008. године, спортском гимнастиком на елитном нивоу (учешће на светском првенству и олимпијским играма) бави се укупно 1.969 такмичара, од чега 905 у женској спортској гимнастици. Хероине олимпијских игара, попут Олге Корбут, Нађе Команечи и Мери Лу Ретон, усмериле су значајну медијску пажњу на женску спортску гимнастику. Највећа телевизијска мрежа у Сједињеним државама, NBC, имала је током праћења Олимпијских игара у Сиднеју 2000. године највише сати преноса управо са гимнастичких такмичења, а ова надметања су достигла и највишу гледаност у ударном термину (USA Gymnastics).

Девојчице почињу да се баве спортском гимнастиком веома рано, већ са 4-5 година, а врхунски резултат се може очекивати након најмање 10 година или 10.000 сати посвећеног и обимног тренинга (Balyi 2001; Baker et al. 2003).

Међународни олимпијски комитет, иако представља водеће међународно спортско тело, не одређује минимални узраст за учешће на олимпијским играма (ОИ), већ одлуку о узрачном лимиту препушта одговарајућим међународним спортским федерацијама. Правила FIG омогућавала су, све до 1981. године, гимнастичаркама старим 14 година да наступају у сениорској конкуренцији на светском првенству, светском купу и на ОИ. Узрасни лимит померен је 1981. године на 15 година, а од 1997. године – на навршених 16 година у години када се одржавају поменути такмичења. Постоји и изузетак, у случају да се светско првенство одржава у години пред ОИ, на првенству могу да наступе и такмичарке које ће наредне године навршити 16 година. На последњем светском првенству, одржаном септембра 2009. године у Лондону, међу 24 најбоље вишебој-

ке било је чак 15 гимнастичарки млађих од 18 година (две су наступиле са непуних 16 година). Иначе, за јуниорке и сениорке важе иста правила суђења, дакле исти стандарди у погледу техничких захтева и вредновања вежби, а јуниорке често не заостају у погледу тежине елемената које изводе.

Овладавање комплексним гимнастичким вештинама захтева изузетно велик тренажни обим, што је уз несумњиве предности дечје грађе код извођења гимнастичких вежби и низак узрастни лимит, довело до раног интензивног и специјализованог тренинга у спортској гимнастици, посебно женској. Тренинг се дугорочно програмира тако да гимнастичарке достигну свој врхунац између 16. и 18. године. Најуспешније светске гимнастичарке започеле су рано са тренингом: Доминик Мочиану са три и по године, Кристи Хенрич са четири године, Кери Страг и Светлана Коркина са пет година итд. Према званичним подацима америчке гимнастичке федерације, од 15 чланица сениорског националног тима, њих 12 је почело да се бави гимнастиком у узрасту од 2 до 5 година (USA Gymnastics).

С обзиром да први члан Конвенције о правима детета дефинише дете као „свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, уколико се према закону који се примењује на дете пунолетство не стиче раније“ (Convention on the rights of the child 1989), може се рећи да је женска спортска гимнастика заправо *дечји спорт*.

ЕКОНОМСКА ЕКСПЛОАТАЦИЈА ГИМНАСТИЧАРКИ

Нађа Команечи, јунакиња олимпијских игара у Монреалу својевремено је изјавила „Нисам се смејала на греди, нити на разбоју, јер то је био мој посао...“. Поређења између интензивног тренинга и рада, се неизбежно намећу. Гимнастичарке имају тренажни обим од 30-40 (и више) сати недељно. Тренинзи су интензивни, напорни, са честим повредама. Међународна организација рада одредила је 15 година као узрастни лимит за запошљавање (13 година за лакши рад), при чему се лимит помера на 18 година за ризичне послове (Minimal Age Convention 1973). Да ли се бављење девојчица спортском гимнастиком на врхунском нивоу може посматрати као дечји рад? Као тежак, па и ризичан рад? Социолози спорта у Канади и Немачкој већ више од двадесет година заступују тезу да се дечје ангажовање у врхунском спорту може посматрати као врста дечјег рада (Donnelly & Petherick 2006).

„Сви су се питали зашто је Румунија боља од других. Продали смо магичну пилулу када смо рекли Американцима да је у питању много рада, наиме, седам сати тренинга дневно. Они су тренирали само три сата на дан, и када су почели да тренирају седам сати, постали су веома успешни“,

објаснила је тајну румунског успеха Нађа Команечи (Romanian Gymnastics). Исповести најбољих светских гимнастичарки потврђују да је гимнастика «посао са пуним радним временом». Доминик Мочиану је пред ОИ у Атланти тренирала седам до осам сати дневно, шест дана у недељи; Кери Страг је код истог тренера (Беле Карољија, некадашњег тренера Нађе Команечи) тренирала осам сати дневно, шест до седам пута недељно; Кристи Хенрич, трагична жртва поремећаја исхране, као седмогодишња девојчица тренирала је више од 20 сати недељно, да би као 13-годишња јуниорка тренирала по девет сати дневно (три сата пре школе и шест сати после школе). У врхунском спорту скоро да нема изостајања ни боловања, деца тренирају у условима који веома личне на радне, а одрасли (родитељи, тренери, медицинско особље) често финансијски зависе од дечјег рада или се уздају у будуће приходе (Donnelly & Petherick 2006). То само повећава притисак на младе спортисте, и уз недовољну законску регулативу и заштиту, отвара врата радној експлоатацији деце у спорту.

Ипак, гимнастика није спорт у коме врхунски спортисти остварују милионске зараде, као што је то случај у голфу, професионалном фудбалу, кошарци или тенису. Врхунски гимнастичари (жене и мушкарци) могу годишње да се такмиче на свега десетак такмичења са скромним наградним фондом; на светским првенствима ради се о 3.000 долара за прво место, односно 2.000 и 1.000 долара за друго и треће место (Sarkar 2004). Гимнастичари су мање комерцијално занимљиви од других спортиста и зато што имају кратке спортске каријере, већина девојака је у спортском зениту већ пре 20. године. Ипак, постоје и изузеци: шеснаестогодишња Шоун Џонсон, репрезентативка САД у гимнастици, потписала је рекламне уговоре са мултинационалним компанијама попут Кока-Коле, МекДоналдса и Адидаса, вредне око 500.000 до милион долара (Johnson 2008). Својевремено је, такође шеснаестогодишња, Мери Лу Ретон, након освајања златне медаље на ОИ у Лос Анђелесу, постала прва гимнастичарка чија слика се појавила на кутији популарних Витис житарица, а склопила је и уговоре са МекДоналдсом, Тампаксом и другим произвођачима. Осамнаестогодишња Кери Страг, америчка гимнастичарка која се прославила прескоком који је, ради сигурне победе свог тима на ОИ у Атланти, извела повређена, искористила је свој тренутак славе после Олимпијаде. За биографију је унапред добила 175.000 долара, а за сваки наступ на постолимпијској „Магичној турнеји“ добијала је по 24.000 долара. Уобичајени удео агената који брину о комерцијализацији спортског успеха својих пулена износи 10 до 20% (Swartz 2008). Родитељи малолетних спортиста се питају кад је реч о ангажовању агената и склапању комерцијалних уговора. Отац Шоун Џонсон изјавио је да зарађени новац штеде и да је намењен плаћању школовања (Johnson 2008). Својевремено је, међутим,

велики медијски одјек имала судска борба, тада малолетне, Доминик Мочиану, репрезентативке САД, против родитеља оптужених да расипају њену зараду.

РАЂЕНО ДЕТИЊСТВО

Детињство проведено у гимнастичкој сали, подређено постизању спортског резултата, лишено уобичајених радости и изазова одрастања, заправо је изгубљено детињство.

„Иако је далеко од објективног, мерљивог и научног критеријума, осећање 'изгубљеног детињства' код младих спортиста је ипак снажан показатељ трендова злоупотребе деце у спорту“ (David 2005, 60).

Социјална изолација, ограничен приступ образовању, редуковано време за одмор и друга интересовања, све то након вишегодишњег посвећеног тренинга може довести до осећања беса, горчине и фрустрације.

Давид (2005, 53) с правом истиче да „веома танка линија дели интензивни тренинг који омогућава деци да се реализују, од оног где су злоупотребљена и експлоатисана“. Злостављање деце обухвата све врсте физичког и/или емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, запостављање или немарно поступање према деци, или комерцијалну или другу експлоатацију, која доводи до стварне или потенцијалне штете дечјем здрављу, опстанку, развоју или достојанству у контексту односа одговорности, поверења или моћи (Preventing child maltreatment 2006, 9).

Однос тренер-спортиста несумњиво се може дефинисати као однос заснован на неравноправној расподели моћи, при чему је тренер тај који има моћ (Fasting & Brackenridge 2007). Моћ тренера над спортистом проширује се на животне домене изван бављења спортом, а највећа моћ лежи у способности да ојача или ослаби самопоштовање спортисте. Расподела моћи у женској спортској гимнастички и визуелно је упадљива: главни тренери су по правилу одрасли мушкарци, мишићави и довољни снажни да изведу неопходне асистенције током учења гимнастичких вештина. На другој страни су гимнастичарке, младе, крхке, са коњским репићима попут девојчица.

„Уз тренере који имају апсолутну моћ и ауторитет, и девојчице (и дечаке) спремне на све да би постигли успех, елементи тренерске ситуације воде ка потенцијално ризикантној мешавини где су деца осетљива на злоупотребу моћи бескрупулозних тренера“ (Brackenridge 1998, 59).

Одрасли спортисти често се третирају као деца, чије слободе (да се друже, једу, пију, путују и сл.) ограничава тренажни режим и сами тренери, док се истовремено, у контексту очекивања везаних за функционисање и врхунску изведбу, деца спортисти третирају као одрасле особе. То рађа конфузију кад је реч о моралним и сексуалним границама у спорту (Brackenridge 2004).

Физичко злостављање

Физичко злостављање представља намерну примену физичке силе против детета, што доводи до – или постоји велика вероватноћа да ће довести до – штете по здравље, преживљавање, развој или достојанство детета (Preventing child maltreatment 2006). Укључује ударање, премлаћивање, шутирање, дрмусање, шамарање, физичко кажњавање, а у контексту спортског тренинга у ову категорију би спадао и превисок интензитет тренинга који угрожава физичко здравље деце, давање фармаколошких препарата ради одлагања пубертета или побољшања перформанси (National Society for Prevention of Cruelty to Children 2009).

„Никада нећу заборавити батине које сам морала да издржим када сам била гимнастичарка. Песнице, ударци ногом, лупање главом о зид. Тренирали смо гимнастику из страха, не из страсти. Наравно, не поричем квалитете Беле Каролија као тренера. Ипак, мислим да смо могли имати добре резултате без батина“,

изјавила је Емилија Еберле, некадашња светска првакиња у спортској гимнастици, која данас живи у Америци под другим именом (Маћа 2008). Иначе, Бела Кароли, најчувенији гимнастички тренер свих времена, који је тренирао гимнастичарке попут Нађе Команечи, Мери Лу Ретон и Ким Змескал, такође од 1981. године живи у Америци где је почело друго поглавље његове тренерске каријере, праћене оспоравањима, али и великим признањима (био је тренер америчког олимпијског тима, а данас је координатор женске спортске гимнастике).

Призори малих гимнастичара у спортској школи у Пекингу, шокирали су извештача БиБиСи радија, сер Метјуа Пинсента, освајача четири златне олимпијске медаље у веслању. Деца гимнастичари, нека стара и само пет година, трпела су болне тренажне поступке, укључујући и батине од стране тренера.

„То је било веома узнемирујуће искуство. Био сам заиста шокиран неким стварима које су се тамо дешавале. Знаш да се ради о гимнастици и да је у питању спорт где се мора почети рано са тренингом, али морам рећи да сам био заиста шокиран. Мислим да је то бруталан програм. Рекли су ми да је то неопходно да би их очврсли. Мислим да су та деца била злостављана“ (Knight 2005).

Злостављање девојчица у врхунској спортској гимнастици није резервисано само за Кину, већ се ради о пракси у свим земљама света (Francis 2008).

„Девојчице, већ у узрасту од 4 или 5 година, се регрутују и проводе детињство у гимнастичким салама, подижу их тренери, од којих се неки понашају као Свенгали (зли хипнотизер из романа Џорџа ди Моријеа, прим. а.). Овој деци је испран мозак у покушају да науче опасне вештине, прихвате повреде и бол... Родитељи често не знају шта се дешава јер су обично протерани из гимнастичких сала. То једнако важи и за Сједињене Државе и за Кину.“ (Francis 2008).

Ценифер Сеј, америчка државна првакиња, је у својој исповести осветлила мрачну страну врхунске гимнастике, указујући на физичку и сексуалну злоупотребу деце, поремећаје исхране и преамбициозне родитеље као ендемску појаву у женској спортској гимнастици (Seу 2008). Имала је 16 година када је на државном првенству повредила зглоб и држала гипс свега 10 дана да би могла да се врати тренингу и припремама за следеће национално првенство те сезоне. Исте године, након повреде главе током вежбе на греди, пред изборно такмичење за светско првенство, уз одобрење мајке није прихватила да се рана ушије јер би је копче ометале на такмичењу. Последњих година своје спортске каријере константно је држала дијету базирану на воћу и лаксативима, борила се са анорексијом и серијом озбиљних повреда попут потпуног прелома бутне кости.

По својој бруталности издваја се случај 11-годишње Адријане Ђурка, гимнастичарке букурештанског Динама, коју је тренер пребио до смрти зато што није успевала да изведе довољно добро вежбу на греди. Трагични догађај је поново усмерио пажњу светске јавности на проблеме физичког злостављања деце у спорту. Тренер је првобитно осуђен на 8 година, казна му је смањена на 6 година, а због доброг владања ослобођен је након 3,5 године затворске казне (Willsher 2004).

Повреде услед хроничног преоптерећења

Превелико тренажно оптерећење, недовољна пауза за опоравак и адаптацију, те прерана примена појединих тренажних оптерећења, доводи до акумулације микротраума костију, мишића и тетива. Ризици су већи код младих спортиста, јер су кости које расту осетљивије од зрелих костију одраслих особа (Carter et al. 1988; Maffulli et al. 1992). Повреде услед понављаних микротраума (overuse повреде) чешће су време најинтензивнијег раста. Око 50% спортских повреда деце су последица прекомерног оптерећења. (Dalton 1992). Нпр. понављана хиперекстензија кичменог стуба код младих гимнастичарки може довести до спондилолизе (тј. стрес фактуре кичме),

што је типична повреда за педијатријске пацијенте (Brenner & Council on Sports Medicine and Fitness 2007). Честе су и појаве хроничног запаљења тетива, стрес фрактура стопала и потколенице, а спондилолиза и спондилолистеза се код гимнастичарки појављују 4х чешће него у општој популацији. Раст гимнастичарки може бити успорен током интензивног тренинга, а да ли је „пристизање“ по престанку тренинга потпуно, није до краја познато (Caine 2000).

Тријада спортисткиње

У спорту могу да се идентификују и неке врло специфичне последице злоупотребе и насиља према младим спортистима (Давид 2005), при чему су за женску гимнастику посебно специфични поремећаји исхране. Ови поремећаји се региструју код 1-3% жена у општој популацији, код спортисткиња тај проценат износи 15-62% (Sundgot-Borgen 1993), а код гимнастичарки достиже чак 60-80% (по неким проценама и 100%). Гимнастика спада у групу ризичних спортова по три основа: 1) у питању је естетски спорт где се субјективно оцењује изведба спортисте, 2) лакша телесна грађа доноси одређену такмичарску предност и 3) користи се опрема која открива тело (Ивковић и сар. 2007). Већина гимнастичарки, осим тога, уклапа се у психолошки профил спортисте који је посебно склон поремећајима исхране, то је тзв. „послушни спортиста“. Карактерише га интровертност, конформизам, перфекционизам, ригидност, ниско самопоштовање, депресија, што уз притисак „победе по сваку цену“, превелику контролу од стране родитеља/тренера и социјалну изолацију која често прати посвећено бављење спортом, ствара погодне услове за настанак поремећаја исхране (види: Ђорђић 2008).

У литератури је широко разматрана тзв. тријада спортисткиње где поремећаји исхране, воде аменореји и потом, остеопорози. Заступљеност аменореје у општој популацији креће се од 2-5%, а код спортисткиња од 3.4 до 66% (секундарна аменореја). Зато се говори о аменореји повезаној са вежбањем, која се најчешће објашњава појавом енергетског дефицита услед ниског калоријског уноса и интензивног тренинга (American Academy of Pediatrics 2000). Интензивни тренинг пре појаве менструалног циклуса, а то је случај у спортској гимнастици, може довести до одлагања менархе и менструалних поремећаја. Спортисткиње са одложеном менструацијом имају нижи дензитет костију и повећан ризик од сколиозе и стрес фрактура, а дугорочно гледано, и од остеопорозе.

Поремећаји исхране, аменореја и остеопороза, озбиљно и дугорочно угрожавају здравље спортисткиња. Рано држање дијете код младих гимнастичарки, услед жеље да се поправи спортски учинак, представља значајан фактор ризика за развој поменутих проблема. Тренери најчешће дају почетни импулс за драстичну редукцију ис-

хране. Стално мерење тежине, јавни поступак мерења, излагање графика тежине, коментари у вези са изгледом и сл. јесу поступци који подстичу нездраве дијете. Чак 75% гимнастичарки које су тренери саветовали да омршаве прибегло је нездравим начинима да то учине (Sundgot-Borgen 1994). У случају Кристи Хенрич, репрезентативке САД, окидач је била изјава америчког судије на међународном такмичењу да је за врхунски резултат неопходно да смрша. Уз деветочасовни тренинг, исхрану је свела на једну јабуку дневно и суочила се са анорексијом и булимидом. Психолошки проблеми, исцрпљеност, прележана моноклеоза, бројне хроничне повреде попут запаљења тетива, бурзитиса колена, артритиса у ручним зглобовима и куковима, изнудили су крај гимнастичке каријере у 18. години. Умрла је услед компликације анорексије, осам дана након 22. рођендана, са 21.3 килограма телесне тежине (Christy Henrich 2007).

Допинг

Коришћење недозвољених средстава ради постизања бољих спортских перформанси присутно је и у женској спортској гимнастици.

„Много пута сам заспала празног стомака... Пошто су нам свакога дана контролисали тежину, морали смо да узимамо диуретике да бисмо потрошили (прокријумчарену, прим. а.) чоколаду. Сећам се да сам једног дана узела 10 пилула одједном“

описује Емилија Еберле гладовање и злоупотребу диуретика у тренажном центру у Деви (Maħa 2008). Злоупотреба диуретика представља и најчешћи налаз анти-допинг контроле у женској спортској гимнастици. У 95% случајева у питању је диуретик *фуросемид*, чија употреба може маскирати употребу других препарата, нпр. анаболика, али у женској гимнастици се пре користи за губљење тежине путем избацивања течности (Duchoud 2008). Најновији случај допинга фугосемидом регистрован је новембра 2009. године, када је 17-годишња руска гимнастичарка Кристина Горјунова, освајачица медаља на светском купу, због позитивног налаза кажњена са годину дана суспензије, што аутоматски повлачи и забрану учешћа на наредним олимпијским играма у Лондону. Допинг у женској спортској гимнастици није достигао размере коришћења недозвољених средстава у другим спортовима, јер се региструје 0.2% позитивних налаза од свих контрола (Duchoud 2008). Међутим, тзв. „узрасни допинг“ (age doping) представља специфичност женске спортске гимнастике; ради се о раширеној појави фалсификовања личних докумената које омогућава млађим такмичаркама да наступе у сениорској конкуренцији и тако искористе предности дечје грађе. Последња афера пратила је наступ кинеских репрезентативки на ОИ у Пекингу, међу којима је било и девојака високих око 137 цм и тешких око 31 кг. Истрага аме-

ричких медија указивала је да су поједине кинеске гимнастичарке заправо старе тек 14 година, међутим, званична процедура FIG заснована на контроли путних исправа није потврдила „узрасни допинг“.

Сексуална злоупотреба и насиље

Заступљеност сексуалног насиља у спорту креће се према садашњим истраживањима између 2 и 22% (Brackenridge et al. 2008). Анализа 325 медијски испраћених случајева сексуалног насиља у спорту, у периоду између 1992. и 2006. године, показала је да су насилници најчешће тренери и инструктори који су у непосредном контакту са спортистима. Међу жртвама је више особа женског пола. Посматрано по старости, око 30% жртва сексуалног насиља у спорту била су деца (млађи од 13 година), а око 57% адолесценти (од 13 до 17 година).

Отворено је питање да ли би већа заступљеност жена међу спортским тренерима водила мање насилном амбијенту у спорту, али постојећа сазнања указују на тесну везу између таквог амбијента и хегемонијске маскулинности и традиционалних мушких вредности (Fasting & Brackenridge 2007). У истраживању Мајерса и Барета (Myers & Barrett 2002) сви сексуални злостављачи у контексту пливачког спорта су били ауторитативне фигуре (нпр. тренери, званичници клуба) и сви су били мушкарци. Имајући у виду уобичајени профил насилника и жртве сексуалног насиља, као и карактеристике подесног контекста, намеће се закључак да у женској спортској гимнастици има доста елемената који погодују испољавању сексуалног узнемиравања и насиља над спортисткињама. Иначе, веома мало насилника у спорту буде процесуирано, односно кажњено, јер жртве сексуалног узнемиравања и злостављања ретко пријављују своје мучитеље услед страха од поновног напада, избацивања из тима или да неће бити схваћене озбиљно (Brackenridge 2001).

Емоционално злостављање

Емоционално злостављање је увек присутно у другим видовима злостављања, мада може постојати и као засебан вид злостављања. Укључује ограничавање кретања, вређање, оптуживање, претње, застрашивање, дискриминацију, изругивање и друге нефизичке врсте одбацивања или непријатељског поступања (Preventing child maltreatment 2006). Ономогућавање нормалних социјалних интеракција, иначе веома често у спорту, такође представља вид емоционалног злостављања, као и стална критика и омаловажавање (National Society for Prevention of Cruelty to Children 2009). У женској спортској гимнастици, чак и на врхунском сениорском нивоу, заправо се ради о деци укљученој у изузетно напоран и обиман тренинг, где уобичајени тренажни поступци много пута имају елементе злоставља-

ња. Александра Маринеску, освајачица европских, светских и олимпијских медаља, једном је три дана провела закључана у тренерској соби без хране. Да би, иако млађа него што прописи захтевају, могла да наступи за сениорску репрезентацију, у пасошу јој је фалсификован датум рођења. Два пута је на највећим светским такмичењима, у њено име, одлучено да уместо ње у финалу наступи друга такмичарка, иако се Маринеску квалификовала за даље такмичење. Завршила је каријеру са озбиљном повредом кичме, напунивши 18 година (Marinescu secrets 2002). Оно што је ван спортског контекста неприхватљиво, у спорту се одобрава или прећутно толерише. Када би наставници у школи викали на своје ученике, вређали их, шамарали, коментарисали изглед, контролисали шта једу, терали их да недовољно опорављени долазе на наставу и сл., то би наишло на широку осуду свих. У спорту, међутим, деца морају да „очврсну“, „стисну зубе“, издрже бол и увреде, а све због такмичарског успеха, и често уз одобравање родитеља.

Последице злостављања обухватају различита оштећења физичког и менталног здравља, укључујући у екстремним случајевима и смртни исход. Изложеност злостављању и насиљу током детињства повезана је са факторима ризика и ризичним понашањем касније у животу, попут криминалног понашања, депресије, пушења, злоупотребе алкохола и дрога, гојазности, високо ризичног сексуалног понашања, непланиране трудноће и др. Ови фактори ризика и ризично понашање, могу довести до срчаних обољења, сексуално преносивих болести, канцера и суицида (Preventing child maltreatment 2006). Емилија Еберле је признала да је као 14-огодишња девојчица два пута покушала да се убије, измучена злостављањем у спортском центру Дева (Maha 2008).

Раздвојеност од породице

У спортској гимнастици, без обзира да ли је реч о Румунији, САД, Кини или Русији, честа је пракса да се ради бољих услова за тренирање и напредовање, девојчице шаљу у у посебне спортске школе и/или тренинг центре, и тако рано одвајају од породице, пријатеља и средине у којој су одрасли. „Иако су ови интензивни спортски програми осмишљени да би помогли напредовање младих спортиста, у стварности они често доводе децу у ризик јер се од њих очекује да прихвате велике жртве да би брзо постигли изузетне резултате“ (David 2005, 35). Напуштање регуларног образовног система има својих реперкусија на образовање спортиста, а социјална изолација и фокусираност искључиво на тренинг нису добродошли у развојном смислу. Говорећи о систему рада у гимнастичком спортском центру у Деви, тренер румунског националног тима, Октавијан Белу је изјавио

„Овде, као тренер, ја знам 24 часа шта се дешава мојој гимнастичарки – знам како спава, шта једе... Породица ми даје 100% моћи да радим шта желим са овим дететом” (Perlez 1995).

Исти тренер је након демократских промена у Румунији изјавио „Ја сам и даље бог, али сам хуманији него пре“. Истраживање спроведено на узорку врхунских младих спортиста у Немачкој (од којих је 27.6% похађало спортске интернате) показало је да поједини етички принципи нису довољно присутни у тренерској пракси: скоро трећина младих спортиста сматра да тренер никада не смањује оптерећење; 44% изјавило је да морају да наставе са вежбањем до краја тренинга чак и када су физички исцрпљени; 31% сматра да их тренер веома често пита за мишљење; а у случају неуспеха само 6.1% тренера окривљује и себе, а не искључиво спортисту. Осим тога, скоро половина испитаника сматра да им тренер никада не помаже у планирању школовања и даље каријере, а више од трећине тренера никада не разговора са наставницима како би ускладили захтеве школе и тренинга (Bohnstedt & Müller 2005).

Бављење спортом у циљу постизања врхунског резултата, често повлачи и немогућност балансираног развоја младог спортисте на личном, образовном и спортском плану.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Расправе о насиљу у спорту, а овде је реч о насиљу над децом, увек су неугодна тема (види: Коковић 1990), јер нарушавају слику о хармоничном друштву и онипотентном спорту који обликује складне личности, доприноси здрављу, склања децу са улице, припрема их за живот и сл. Суочавање са тамним странама спорта, представља први корак у његовој хуманизацији и заштити деце од злостављања. Уместо унисоне и беспоштедне критике свега што долази из врхунске женске спортске гимнастике, може се овде застати и подсетити на стару латинску мудрост да *злоупотреба не укида употребу*. Сви одрасли актери у елитној спортској гимнастици – родитељи, тренери, судије, спортски званичници, менаџери, и друштво у целини, носе свој део одговорности у обликовању безбедног и развојно подстицајног спортског амбијента, у коме спорт (п)остаје игра, изазов, учење, забава.

Или, како је то надахнуто рекао амерички спортски новинар Хауард Козел - „одељење са играчкама у животу“.

ЛИТЕРАТУРА

- American Academy of Pediatrics, Committee on Sports Medicine and Fitness. 2000. Policy statement: Medical concerns in the female athletes. *Pediatrics* 106(3): 610-13.
- Bailey, Richard et al. 2004. *Girls' participation in physical activity and sport: benefits, patterns, influences and ways toward*. Geneva: World Health Organization.
- Baker, Joseph et al. 2003. Nurturing sport expertise: factors influencing the development of elite athlete. *Journal of Sports Science and Medicine* 2: 1-9.
- Balyi, Istvan. 2001. Sport system building and long-term athlete development in Canada – the situation and the solutions. *Coaches Report* 8(1): 25-8.
- Bohnstedt, Kristina & Müller, Norbert. 2005. The implementation of ethical and social standards in youth high-performance sport on the basis of olympic ideals. *Sport Journal* 8(1).
- Brackenridge, Celia. 1998. Healthy sport for healthy girls? The role of parents in preventing sexual abuse in sport. *Sport, Education and Society* 3(1): 59-78.
- Brackenridge, Celia. 2004. Women and children first? Child abuse and child protection in sport. *Sport in Society* 7(3): 322-37.
- Brackenridge, Celia et al. 2008. The characteristics of sexual abuse in sport: A multi-dimensional scaling analysis of events described in media reports. *International Journal of Sport and Exercise Psychology* 6(dec): 385-406.
- Brenner, Joel S. 2007. Overuse injuries, overtraining, and burnout in child and adolescent athletes. *Pediatrics* 119(6): 1242-5.
- Caine, D. et al. 2000. Does gymnastics training inhibit growth of females? *Clinical Journal of Sport Medicine* 11(4): 260-70.
- Carter, S. R et al. 1988. Stress changes of the wrist in adolescent gymnasts. *British Journal of Radiology*, 61: 109–12.
- Christy Henrich. 2007. Retrieved December 20, 2009, from <http://edresources.pbworks.com/Christy%20Henrich>
- Convention on the rights of the child. 1989. New York: UNICEF. Retrieved from <http://www.unicef.org/crc>
- Gymnastics Coaching (2006, December 13). *Elite female gymnasts are small*. Retrieved November 17, 2009, from http://www.gymbrooke.com/gymnastics/index.php?option=com_content&task=view&id=83&Itemid=2
- Dalton, S. E. 1992. Overuse injuries in adolescent athletes. *Sports Medicine* 13: 58-70.
- David, Paolo. 2005. *Human rights in youth sport: a critical review of children's rights in competitive sports*. New York: Routledge.
- Donnelly, Peter & Petherick, Leanne. 2006. Workers' Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectrum In *Sport, Civil Liberties nad Human Rights*, edited by David McArdle and Richard Giulianotti, 9-29. New York: Routledge.
- Duchoud, Danielle. 2008. Doctor Michel Léglise – The athlete is responsible for what he ingests and uses. *UEG – Newsletter* 2. Retrieved from <http://www.ueg-gymnastics.com.comstore/object.pl?katalog=downloads&Feld=datei&ID=541&inline>
- Ђорђевић, Вишња. 2008. Жене и спорт: резултат и(ли) здравље? *Актуелно у пракси* 20(7): 43-52.
- Farstad, Siri. 2007. Protecting children's rights in sport: The use of minimum age. *Human Rights Law Commentary* 3, (20 pp). Retrieved November 21, 2009, from <http://www.nottingham.ac.uk/hrlc/documents/publications/hrlcommentary2007/childrensrightsinsport.pdf>

- Fasting, Kari and Brackenridge, Celia. 2000. Coaches, sexual harrasment and education. *Sport, Education and Society* 14(1): 21-35.
- Fédération Internationale de Gymnastique (n.d). Official site. Retrieved October, 12, 2009, from <http://www.fig-gymnastics.com/>
- Francis, Diane. 2008, August 15. Female gymnastics is always about child abuse. *The Huffington post*. Retrieved November 21, 2009, from http://www.huffingtonpost.com/diane-francis/female-gymnastics-is-alwa_b_119067.html
- International Charter on Physical Education and Sport*. 1978. Paris: UNESCO.
- Ivković, Alan i sar. 2007. Overuse injuries in female athletes. *Croatian Medical Journal* 48(6): 767–78.
- Johnson, Patt. 2008, July, 6. Shawn Johnson Inc.: Gymnast's deals could be worth \$1 million. *The Des Moines Register*. Retrieved December, 12, 2009, from <http://www.intlgyrnast.com/forum/showthread.php?t=565>
- Knight, Tom. 2005, November, 18. Olympics: Pinsent upset at Chinese „abuse“. *Telegraph.co.uk* Retrieved December 12, 2009, from <http://www.telegraph.co.uk/sport/2368416/Olympics-Pinsent-upset-at-Chinese-abuse.html>
- Koković, Dragan. 1990. *Nasilje u sportu*. Novi Sad: Sport's World.
- Maffulli, Nicola et al. 1992. Overuse injuries of the olecranon in young gymnasts. *Journal of Bone and Joint Surgery – British Volume* 74: 305–8.
- Maha, Roxana. 2008, Noir, 6. Povestea gimnastei Emilia Eberle: Glorie prin tortura. *Cotidianul* Retrieved December, 12, 2009, from http://www.cotidianul.ro/povestea_gimnastei_emilia_eberle_glorie_prin_tortura_video-63564.html
- Marinescu secrets*. 2002. Gymn: an electronic forum for gymnastics. Retrieved October, 10, 2009, from <http://www.gymworld.de/news/article/index0056.html>
- Minimum age convention*. 1973. Geneva: International Labour Organization. Retrieved from <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C138>
- Myers, Jenny & Barrett, Barbara. 2002. *In At The Deep End: A new insight for all sports from analysis of child abuse within swimming*. London: NSPCC.
- National Society for Prevention of Cruelty to Children n.d. *Defining child abuse: Help and advice from the Child Protection in Sport Unit*. Retrieved October 10, 2009, from http://www.nspcc.org.uk/Inform/cpsu/HelpAndAdvice/Organisations/Defining/DefiningChildAbuse_wda60692.html
- Perlez, Jane. 1995, July 13. Romanian coach keeps up the fight. *New York Times*. Retrieved November 16, 2009, from http://www.gymn-forum.com/Articles/NYT-1995_Belu.html
- Physical activity and sport in the lives of girls: Physical and mental health dimensions from an interdisciplinary approach*. 1997. Minneapolis, MN: Center for Research on Girls and Women in Sport, University of Minnesota.
- Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*. 2006. Geneve: World Health Organization & International society for prevention of child abuse and neglect.
- Romanian Gymnastics*. n.d. Retrieved December, 2, 2009, from <http://www.romanian-gymnastics.com/news/2006/jan/index.htm>
- Sarkar, Pritha. 2004, August 9. Gymnasts seek endorsements. *REUTERS*. Retrieved January, 12, 2010, from <http://www.rediff.com/cms/print.jsp?docpath=//sports/2004/aug/09oly-gym.htm>
- Selleck, George. 2007, March. Dangers of premature focus. *Education World: the human development magazine*. Retrieved July 12, 2009, from

- http://www.educationworldonline.net/eduworld/article.php?choice=prev_art&article_id.
- Sey, Jennifer. 2008. *Chalked up*. New York: Harper Collins.
- Sundgot-Borgen, Jorunn. 1993. Prevalence of eating disorders in elite female athletes. *International Journal of Sport Nutrition* 3: 29–40.
- Sundgot-Borgen, Jorunn. 1994. Risk and trigger factors for the development of eating disorders in female elite athletes. *Medicine and Science in Sports and Exercise* 26(4): 414–9.
- Swartz, Mimi. 2008, August, 3. This olympic performance made more beautiful by cover girl. *The New York Times*. Retrieved November, 10, 2009, from <http://www.nytimes.com/2008/08/03/sports/playmagazine/803BREAKOUT-t.html>
- Willsher, Kim. 2004. The little girl who died for gold. Gymn-an electronic forum for gymnastics. Retrieved July 12, 2009, from <http://www.gymn-forum.net/Articles/Misc-Giurca.html>

Višnja Đorđić, Novi Sad

CHILDHOOD IN THE GYM OR CHILDREN ABUSE ISSUE REVISITED

Summary

Long ago elite sport became the most media and commercially attractive form of sport. To reach the elite competitive level, at least ten years of devoted and intensive training in particular sport are required. Women artistic gymnastics ranks among early specialization sports, where performance peak is expected between 16th and 18th years of age. In fact, it is a kind of children sport, literally speaking, so many ethical dilemmas on children rights and potential children abuse in sport context arise. In the paper different aspects of children abuse in women artistic gymnastics are analyzed, from economic exploitation, physical and emotional abuse to denying children rights to grow up and educate properly. The first step towards humanization of children participation in elite sport is identifying potential abuses and defining responsibilities of all subjects.

Key words: elite sport, children, women artistic gymnastics, children abuse, children rights.